

واژه‌هایی از گاهشماری ایران در چین باستان

کونگ فانگ ژن* / محمد باقری

مناسبات دوستانه و فرهنگی بین ایران و چین حدود ۲ هزار سال سابقه دارد. در نخستین سده پیش از میلاد، یکی از سلاطین سلسله هان به نام "هان وودی" نماینده‌ای به پارت فرستاد و نماینده‌ای پارتی نیز به چین سفر کرد. در سده هفتم میلادی یکی از فرمانروایان سلسله "سوئی" پیکی به نام "لی یو" به دربار ساسانیان فرستاد و او در بازگشت، هیئت ایرانی را با خود به همراه داشت. میان سالهای ۶۴۷ تا ۷۶۲ میلادی حدود ۲۸ هیئت ایرانی به چین آمدند. پارچه زرینافت مشهور ایرانی در سال ۵۲۰ میلادی به دربار چین وارد شد و بازی چوگان که منشأ ایرانی دارد، از دوران حکومت سلسله "تانگ" (۶۱۸ - ۹۰۷ م) در چین رواج یافت. ظرفهای چینی در ایران به نام چینی فغفوری خوانده شد که فغفور (بغفور) به معنی پسر خداست و به فرمانروایان چین اطلاق می شد.

در دوران حکومت سلسله تانگ ایرانیان و مانویان بسیاری به چین آمدند

* کونگ فانگ ژن (Prof. Gong Fang Zhen)، عضو مؤسسه ادیان فرهنگستان علوم اجتماعی شانگهای است. این مقاله ترجمه سخنرانی ایشان در کنگره پیشبرد علم و تکنولوژی در جهان اسلام است که در اردیبهشت ماه ۱۳۷۲ در تهران به زبان انگلیسی ایراد شده است.

و نامهایی از تقویم ایرانی را با خود به همراه آوردند که مدت زمان درازی در چین به کار می‌رفت.

در عهد باستان، چینی‌ها در احکام نجوم، دوره‌ای متشکل از پنج سیاره را بدین صورت به کار می‌بردند:

بینگ هوئو	=	مریخ	:	سیاره آتش
چن خینگ	=	عطارد	:	سیاره آب
سوئی خینگ	=	مشتری	:	سیاره چوب
نای بای	=	زهره	:	سیاره فلز
ژن خینگ	=	زحل	:	سیاره خاک

در چین باستان این اعتقاد وجود داشت که پنج سیاره فوق مظهر پنج عنصر زمینی‌اند که بر رفتار آدمیان تأثیر می‌گذارند. کتابی به نام "اخترشناسی پنج سیاره" که در حدود ۱۷۳ پیش از میلاد نوشته شده، اخیراً پیدا شده است. نام هفت جرم تابان آسمانی، نخستین بار توسط شاهزاده‌ای پارتی به نام "آن شی گائو" بودایی که در ۱۴۸ میلادی به چین آمده بود به این کشور آورده شد. گرچه نام این اجرام در زندگینامه او ثبت نشده است، ولی منجمان چینی از آن زمان آن نامها را می‌دانستند.

سالها بعد، لیوهونگ کتابی به نام "فن هفت جرم تابان" نوشت و در آن، نامهای هفت جرم تابان را ذکر کرد. در کتابی دیگر در زمینه پزشکی به نام "سوون" نیز دور هفت جرم تابان ذکر شده است که وانگ بینگ نویسنده سلسله تانگ درباره اش می‌گوید: "بیگانگان معمولاً این نوع تقویم را برای دانستن نشانه‌های وقوع خیر و شر به کار می‌بردند."

هنگامی که ایرانیان و مانویان به چین آمدند، نامهای هفت جرم تابان را که به زبان فارسی میانه و سفدی بود نیز همراه آوردند.

یک متن احکام نجوم بودایی از "گفتارهای بودیستاوا مانجوسری^۱ و مردان خردمند درباره روزهای خوب و بد و سیاره‌های خیر و شر" در ۷۵۹ میلادی توسط آموگهاوجرا^۲ از سانسکریت به چینی ترجمه شد که یانگ چینگ فنگ در ۷۶۴ میلادی حاشیه‌ای بر آن نوشت. در این حاشیه شکل چینی متداول نامهای هفت جرم تابان که به زبان سغدی و فارسی میانه بود بدین ترتیب آورده شده بود:

پارسی میانه	چینی	سغدی	چینی
یوشمبت (یکشنبه)	yao-sen-wu	مهر = میترا	mi
دوشمبت (دوشنبه)	lu-huo-sen-wu	مه = ماه	mo
سه‌شمبت (سه‌شنبه)	shi-sen-wu	ورهن = بهرام	yun-han
چرشمبت (چهارشنبه)	zhi-sen-wu	تیر = تشر	hi
پنج‌شمبت (پنج‌شنبه)	ben-sen-wu	ورمزد = اورمزد	gu-wu
شش‌شمبت (شش‌شنبه)	shu-sen-wu	ناهید = اناهیتا	na-hie
شمبت (شنبه)	hi-sen-wu	جیان = کیوان	zhi-yuan

طبق گفتار بودا هفت جرم تابان هر هفته به دور دایره‌ای می‌چرخند و براساس تاریخهای خوب یا بد هفته، می‌توانیم بفهمیم که در یک روز بخصوص چه انجام دهیم، یا چه اتفاقی در آن روز خواهد افتاد.

روزهای هفته در پارسی میانه براساس شماره، نامگذاری شده بود ولی در سغدی از نامهای مقدس زرتشتی گرفته شده بود که توسط مانویان نیز استفاده می‌شد. تا جایی که می‌دانیم، در زمان اردشیر ساسانی (۴۲۵-۴۶۵ ق.م) اصلاحی در تقویم کهن ایرانی صورت گرفت و نام زرتشتی ماهها و روزها دوباره به کار رفت. مانویان ماههای سال را به نامهای بابلی و

روزها را به نامهای زرتشتی می خواندند. در مورد نام روزهای هفته، مانویان هم نامهای دینی و هم شماره گذاری را به کار می بردند و هر دوی آنها در متنهای "موگ تاگ" و "تورفان" دیده می شود، با این حال، اغلب مانویان چین نامهای مقدس را برای روزهای هفته به کار می بردند. در ترجمه چینی "بخش دوم سرودهای مانوی" ایام روزه داری به نام مهر و ماه (یکشنبه و دوشنبه) ذکر شده است.

نامهای فارسی روزهای هفته را علاوه بر ایرانیهای مقیم در چین، نسطوریان چین نیز به کار می بردند. در لوح یادبود نسطوری "هیان" که به سریانی و چینی نوشته شده است، نام روز نصب، واژه ای چینی مشابه "یوشمبت yw-smbt" به معنی یکشنبه آمده است.

در ۷۴۶/۱۲۹ یک راهب ژاپنی به نام "شوئی" چند کتاب احکام نجوم با خود به ژاپن آورد، از جمله "فن دفع بلاها توسط هفت جرم تابان"، "هفت جرم تابان و ۲۸ صورت فلکی" و "تقویم هفت جرم تابان". همچنین "تقویم هفت جرم تابان" نیز توسط پلیوت^۱ در "دون هوانگ" پیدا شده است که شامل نامهای هفت جرم تابان به زبان سغدی است. اگر "تقویم هفت جرم تابان" دون هوانگ با تقویم شوئی یکی باشد، بیشک تقویم مانوی پیش از ۷۴۶/۱۲۹ به چین راه یافته، زیرا در همان زمان در چین رایج بوده است. طبق نوشته پروفیسور چاوانز^۲ و پلیوت، دو نوع تقویم نجومی چینی در جنوب شرقی چین رایج بود و تا قرن هجدهم و نوزدهم هنوز در چین روز اول هفته به نام "مهر" خوانده می شد.

در یک تقویم قدیمی ژاپنی منسوب به شخصی به نام "می چی ناگا" (۹۶۶-۱۰۲۷ م) برای همه روزهای یکشنبه، نام "مهر" گذاشته شده است. در ژاپن باستان، مهمترین عالم احکام نجوم می بایست در نخستین روز یازدهمین ماه هر سال قمری، تقویم سال بعد را که چارچوبش از چین گرفته

می شد تهیه کند. این شیوه تا دوره "آشی کاگا" (قرن پانزدهم) نیز ادامه داشت. ازینرو می توان گفت که نامهای مانوی هفت سیاره که شوئی با خود از چین آورده بود، حداقل تا قرن ۱۱ میلادی در ژاپن رایج بوده است.

منابع:

A.A. Freiman: Publication and Researches of Mug Tag Documents, Vol. I (in Russian), pp. 46-60. Moscow, 1962.

W. B. Henning: The Manichaean Fasts, J. R. A. S. 1945, pp. 149, 154.

W.Sundermann:Mittlepersische und Parthische Kosmogonische und Parabeltexte der Manichaer, p. 93, Berlin, 1973.

E. Chavannes, P. Pelliot: Traite manicheen, 182 ff. J.A, 1913.

